

Hebrew Writers Association in Israel

טבעה של הקנאה: היבט באמנות הסיפור של עגנון: "הרופא וגרושתו"

Author(s): מירי קרובי-מנור

Source:

Moznaim /

מאזנים

Vol. No. 5/6 / 1985), pp. 24-26 (נובמבר דצמבר תשמ"ו)

Published by: Hebrew Writers Association in Israel

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/23888859>

Accessed: 09-05-2018 11:21 UTC

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Hebrew Writers Association in Israel is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Moznaim* / מאזנים.

JSTOR

<http://www.jstor.org>

מירי קובובי-מנור

טבעה של הקנאה

היבט באמנות הסיפור של עגנון:
"הרופא וגרושתו"

לאבי, משה מנור

קיימות אינטרפרטציות שונות לסיפור "הרופא וגרושתו", 1 הדנות במשמעות הרוחנית, החברתית, הפסיכולוגית וכד'. 2 בדעתי לעמוד על האספקט הפסיכולוגי ובעיקר להתמקד באופיה של הקנאה, משמעותה, רבוי פניה ומשחק הגומלין בין מרכיביה השונים. כיצד מתקשרות כל התופעות שעגנון מצביע עליהן באבחנות דקות לידי תמונה כוללת בעלת מבנה מרכזי.

נושא הסיפור הוא קינאת רופא לגרושתו ובגרושתו. מעשה ברופא שהכיר אחות בשם דינה ונשא אותה לאישה. משנישאו, מתפתחת אצל הרופא קנאה עזה במאהבה – לשעבר של אשתו. כבר בראשית היכרותם עמד הרופא על העצב העמוק בחיוכה של דינה ובתכלת השחורה שבעיניה ונמשך אליהם. לגביו, היה אצור בהם "יותר ממה שביקשה אדונתם" (עמ' תסט). הוא ייחס זאת לסבל נסתר שהיה בלבה, ואמנם, לאחר הפצרותיו הרבות היא גילתה לו, שבעבר היו

לה יחסים עם גבר אחר. תמונת מאהבה לשעבר של אישתו אינה מניחה לרופא. בהמשך הסיפור מתאשפז המאהב בבית-החולים בו עובד הרופא. משמגלה הרופא את זהותו של המאהב, הוא דבק בו, מרעיף עליו גילויי תשומת לב, בדיקות, טיפולים, אוכל ומתנות, מסרב לשחררו מבית-החולים וחושש לאבדו. יחסו של הרופא אל המאהב בפרשת בית-החולים עורר את מחשבתו, שאין כאן קנאה בלבד, אלא פועלים פה כוחות נוספים. עיקרו של הסיפור הוא וידויו של הרופא אודות השתלשלות היחסים בינו לבין דינה ופרשת קנאתו, המסתיימת בגירושים. יעקב בהט 3 והלל ברזל 4 סבורים, שסיבת הגירושים היא הקנאה היתרה של הרופא. שניהם מדברים גם על העיוות הנפשי של הרופא. כוונתי לעשות צעד נוסף ולדון באופיה של אותה קנאה ובדרך בה היא מתקשרת אל אותם כוחות נוספים. ברצוני להמנע מקביעת דיאגנוזות, אלא להצביע על מבנים אנושיים. הסיפור "הרופא וגרושתו" בנוי בתבנית תצלובת (כיאות): חזרה על רעיון בתבנית של תקבולת מצטלבת. למשל,

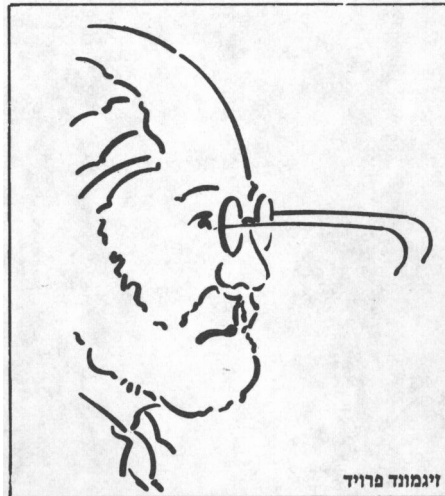
"לא כאן רוחי – רוחי לא כאן"

אלא שעליו להרחיב את המושג מעבר למינוח הספרותי הטכני, כפי שעשה פול דה מאן, ולהחיל אותו על היפוכי היוצרות המתמידים של הנפשות הפועלות בסיפור. התצלובת המאפיינת את כל מישורי הסיפור – היפוכו של אותו דבר עצמו, הבלטת השוני של כל דבר מעצמו – מעניקה לו את עצמתו המיוחדת. הקורא מיטלטל באופן מתמיד מבתח של היפוכי היוצרות מבלי שתהיה לו אחיזה יציבה בשום אמת ברורה ומפורשת.

"מלכות יצתה ומלכות נכנסה ובין מלכות למלכות מהומה ומבוכה, טירוף ותבוסה. בני אדם שאתמול היו שליטים, היום כבולים בבית-האסורים או מדובר כאן בריב מלכויות לא רק במישור המדיני, אלא גם בין מרכיבי הנפש: אקטיביות ופסיביות, אכזריות ורחמים, משיכה ודחייה, אהבה ושנאה, דמיון ומציאות, מודע ולא מודע, הכחשות והשלכות – כל אלה מפעילים את הדמויות תוך מהומה ומבוכה, טירוף ותבוסה. המערכה היא לא רק בין הדמויות, אלא גם בתוך כל דמות, והיא נערכת בין כוחות הנפש המתרוצצות בה. דחפיו ומאווייו של הרופא, שהיו כבולים ונחבאים ומחוץ לתחום המתור, פורצים החוצה, משתלטים עליו ומולכים בו.

הטעם הטוב

הסיפור "הרופא וגרושתו" הופיע במהדורה הראשונה של כל כתבי ענגון, בקובץ "אלו ואלו", תחת כותרת המשנה "אנשים ונשים 5". "אנשים" צריך היה לכלול גם נשים. מדוע, אם כן, החדגשה ב"אנשים ונשים"? לכאורה עוסק הסיפור בשתי דמויות: ברופא ובגרושתו. אך בעצם הכותרת של הסיפור ממונה בבירור צלע שלישית. מה קדם לגירושים? מה גרם לגירושים? הסיפור הוא על שניים שהם לפחות שלושה. זוג שהוא משולש – היסוד הגברי, היסוד הנשי ואינסוף האפשרויות והכיוונים של פגישות והרכיבים בין יסודות אלה, המתמקדים בדמות השלישית, בדמות המאהב. לעומת הסטראטיפ הקלסי של נישואין כחסדד המקובל בין הגברי והנשי, זהו סיפור על מורכבות רגשית ומינית וריבוי היסודות והמרכיבים בקשר שבין המינים. בראשית הסיפור מתוארת דינה כחביבה אל

זיגמונד פרויד

כולם, ללא עניין מיוחד באף גבר. הרופא, הוא שנמשך אליה בגלל התכלת השחורה שבעיניה. בתכלת השחורה הזאת מסתתר מקור העצב, הקשור בצלע השלישית. תכלת שחורה היא צבע של מכה, סבל ויגון. מראשית הסיפור משתוקק הרופא לגלות את הצלע השלישית המובלעת בכותרתו של הסיפור. הרופא מצפה מדינה **"שתתוצה לגלות לו את הטעם"**. הוא הוסיף להציק לה שתגלה לו **"טעמו של דבר"** (עמ' תעג). המלה **"טעם"** גם מורה על יופי, חן וחוש. אך למלה **"טעם"** גם משמעות של סיבה. ברור, שהסיבה בסיפור הזה איננה בגדר הרציונלי, אלא היא נעוצה ביצר ובאי-רציונלי. הכל נובע ומודרך במאוויים המתמקדים בדמות מאהבה-לשעבר של דינה. משמע, הטעם הוא בטעם; הסיבה היא ביצר.

משולשים מתהפכים

בסיפור קיים משולש: הרופא, דינה והמאהב-לשעבר. לכאורה, הרופא ודינה הם הזוג המרכזי והמאהב הוא הצלע השלישית, הגורמת לקנאתו היתרה של הרופא. אולם במהלך הסיפור חל היפוך, הרופא והמאהב הם הזוג המרכזי, ואילו דינה הופכת לצלע השלישית, הדמות המגשרת ביניהם. לרופא יש יחס אמביוולנטי חזק הן כלפי דינה והן כלפי המאהב. כלפי דינה – אהבה ושנאה; כלפי המאהב – משיכה ותיעוב. קשה להכריע מהו ההרכב הדומיננטי:

"אני מביט ומתכוון בו, שמה אלמד מה קלט הוא מדינה ומה קלטה דינה ממנו, ומתוך שנתעסקתי בו, סיגלתי לי מקצת מתנועותיו" (עמ' תפב). ועוד: **"וכן עמדנו חבוקים מתוך אהבה חיבה ורחמים. וכל אותה שעה לא חז אותו אדם מעיני..."** (עמ' תפג), ועוד קודם לכן: **"עם שהיא נתונה בורעותי וקפתי את אחוזי לשמוע אם לא פסק קול פעימתיו של אותו אדם"** (עמ' תעו).

בכל שעת התקרבות לדינה מתעורר אצל הרופא קונפליקט הדוחפו לשתף בסיטואציה גם את המאהב-לשעבר. בתחילת הסיפור המאהב הוא דמות בלתי-מוכרת, מופשטת לחלוטין, שאינה שייכת לעולם המציאות של דינה והרופא. בסוף הסיפור, בפרשת בית החולים, כשהמאהב הוא דמות קונקרטיה ומציאותית, ההתרחשויות העיקריות הן בין שני הגברים ואילו דינה נדחקת לרקע.

אין דמותו של המאהב מרפה מן הרופא:

"רציתי לשמוח עם אשתי, מכר לי זה שקיצץ בשמחתי"

והרי המשמעות המינית ברורה לחלוטין. ולא די בכך, הרי הוא מדמה לעצמו גם גברים נוספים הנוכחים בחופה ואף גברים שאינם נוכחים: **"וציירתי לי היאך היתה אותה אישה באותה שעה והיאך היו המאהבים" (עמ' תעו).** ככל שהוא-עצמו יותר חצוי וקרוע כך הוא מנסה להתגבר על הקונפליקט בדברו על אחדות ושלמות:

"שמחתי עליה עד לאחת וידעתי שכולה שלי היא" (עמ' תעו).

כל מגע עם דינה גורם מיד להופעת גבר נוסף בתמונה, מצב בלתי נסבל לחלוטין. ואמנם מאשים הרופא את דינה, שבעטיה באות לו התקפות קנאה אלה, ולכן הוא גם מתעלל בה:

"ובכל שעה הייתי שופך דמיה ועולבה ומעליבה... נתמלא לבי אהבה וחיבה לעלובה – נפש זו, שמעונה בידי כל כך" (עמ' תפו).

קיים גם משולש אחר, אם כי פחות משמעותי: הרופא, דינה וקרוביה העשירים. שלב מסוים נמשך הרופא לדינה גם בשל קרוביה. אחר-כך הוא יוצר אתם מערכת יחסים עצמאית, בהאמינו שהקרבה בינו לבינים גדולה מן הקרבה בינה לבינים. לקראת הסוף, כתוצאה מרגשי האשמה על מה שעולל לה, הוא מתרחק מהם, כשם שהוא מתרחק ממנה, וגם הם מתרחקים ממנו:

"רואה הייתי את קרובי אשתי בלא לייחס אותה אליהם, כאילו אני קרובם ולא היא... משראתי שלבי דוחקני, התרחקתי מהם וממילא התרחקו ממני... מתעלם אדם מחבריו, אין מחזירין אחורין" (עמ' תט).

הרופא רצה שהקרובים, שמילאו צורך עמוק בחייו, יחזרו אחריו. חיזור – מילה הקשורה באהבה, שמופיעה אחר-כך בסיפור בהקשר למאהב. דינה היא דמות מגשרת בין הרופא ובין קרוביה כשם שהיא דמות מגשרת בינו לבין המאהב.

הפנים האחרות של קנאת הרופא הן פרי המורכבות של יחסו לדינה ויחסו למאהב. הקנאה לדינה היא גם הסוואה, חיפוי על העיסוק האינטנסיבי והעיקש של הרופא במאהב, המשיכה אליו וזימונו לכל סיטואציה. לרופא קשה להודות בדחפים אלה והוא מתכחש אליהם. הרופא נמשך אל המאהב השנוא. הוא שונא אותו משום שאינו מניח לו שזונא את אשתו האהובה על שהיא מביאה עליו את ייסורי הקנאה. אך במישור עמוק יותר אין הרופא יכול להשלים עם היסודות הסותרים שבתוכו ולגשר עליהם. הוא יכול לעמוד במצב זה רק על-ידי הכחשת המאוויים שבתוכו והשלכת הפנטסיות שלו על דינה ועל המאהב. הכחשה והשלכה אלו הן צורות נוספות של המבנה הכיאוטי של הסיפור – האמביוולנטיות המשתנה ותהפוכות מרכיביה.

המאהב מתואר כפסיכי, דינה מתוארת כפסיבית ובלתי מפתה. כל המשיכה באה מצד הרופא. רוב המחשבות, ההרגשות והמעשים המיוחסים לדינה ולמאהב הן יצירי רוחו והשערויותיו של הרופא, או השלכות של רגשותיו, שנועדו לגונן על הרופא מפני עצמו ומפני מאווייו. בעוד הוא כופה את הגט, הוא הופך את היוצרות ואומר לדינה:

"רוצה את לכוף אותי לך גט" (עמ' תפו).

הפיכת יוצרות כזאת ישנה גם בקשר למאהב: **"נתביישתי שאני חושב עליו רעות וקבלתי עליי שאר אילו."**

בעמוד 247 משיב נח לעורב מדוע אותו ישגר

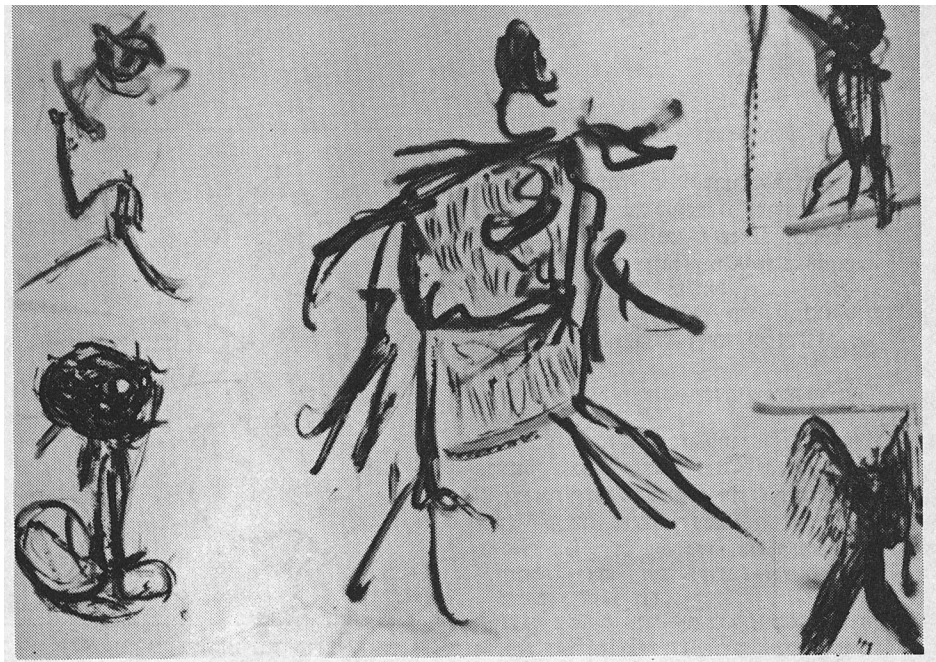
ושהים פרשיות דאלפא ביתא שבסוף עמוד 207
 בנוסח ב. (פה יש בספר פ בסוגריים מרובעים
 ואחריה שוב סוגר מרובע. הכוונה לכתב יד פ
 שברשימה בעמוד 301, כמצויין בעמוד 41 "קורפוס
 הפתגמים". ההשערה מובאת כבר בראש עמוד 8).
 אם לא תסתכן כד"ר יסיף תוכל לראות מה
 קרה. בשלהי ימי הגאונים נראה כבר נגזו בכל
 הארצות ספרו של בן סירא לנסחיו, אך הרי הוא
 מזכר בתלמוד. (בבבא קמא צב: הוא מצוטט
 כאחד הכתובים, מכתבי הקודש; אך ספק אם
 בשלהי ימי הגאונים ידעו לומדי גמרא שהפסוק
 "כל עוף למינו ישכון ובן אדם לדומה לו" הוא מבן
 סירא, ובצורה זו אף אינו בעותקי בן סירא
 שבידינו). ומאחר שבתלמוד מובאים פתגמים
 מהספר הגנוז גם בציונו, מסתמא גורה דמיונם של
 תלמידים לבנות מהפתגמים מעשיה בדבר דרך
 חיבורם ומחברם. שעשועים כאלה היו מקובלים
 על תלמידי ישיבות, ובדיחות על דמויות
 בהיסטוריה שלנו היו נהוגות אצלנו עוד בימי חיבור
 המקרא, כפי שיחוש הקורא במקרא להנאתו; וככל
 שנוערצה הדמות, מאדם הראשון ועד אחרון
 החכמים, משכה יותר בדיחות של פאמיליאריות.
 אחרי שכבר היתה מעשיה אין פלא שנמצאו לה
 מרחיבים ומחקים. "הומור עממי", שאינו הומור
 אלא מזג תבל, לעג וסתם רשעות, הוא נוח
 לתפיסה, קל לזכירה ונותן הזדמנות לגיטימית
 להשמיע קול. הרי משום כך הוא הומור עממי; וכל
 חכם בעיניו השומע אותו נפתה להוסיף עליו.
 היש בסיפורים איסטופים שבאמצעותם נוכל
 לעקוב אחרי מסעיהם? הד"ר יסיף ומוריו ומוריהם
 עקבו אחרי נושאים, שיכלו לדלג על אלפי
 קילומטרים במסע-סוחרים אחד, ואחרי ביטויים,
 שאין לסמוך עליהם לענין זה יותר משנוכל לסמוך
 על תרגומים מטאיטש בפי ילדי תימנים. אם כל כך
 חשובה מפת נדודיהם של הסיפורים, אולי כדאי
 שיענינו חוקרי פולקלור בעקבות מנהגים ואורחות
 חיים המצויים בהם.

מדוע נכתבו עברית

ומה על האיסטופ החשוב, הלשון? היש בלשון
 הסיפורים ללמד על מקום תחילתם ועל דרכי
 גלגולם מאז נרשמו בעברית?
 אנוחנו מניחים כי הכתובים עברית ודוברים לשון
 אחרת ודאי העברית שלהם מושפעת מלשונם
 האחרת ולכן נוכל לדעת איו לשון דיבר הכותב.
 אך סיפורי בן סירא הרי נערכו עם כל העתקה. יתר
 על כן, מי בקי בכל הלשונות שדיברו כותבי עברית
 בפזורה? הסיפורים המשובצים ודאי עברו מארץ
 לארץ גם בטרם יירשמו עברית וגם אחרי שנרשמו.
 דומה שאת הראשון בטכסטים ניסח דובר ערבית
 שידע גם ארמית, מלימודיו או מסביבתו. אלא
 שבאחרית ימי הגאונים כבר דיברו יהודים ערבית
 (ולמדו גמרא) מהמפרץ הפרסי ועד האוקיאנוס
 האטלאנטי.

אך מדוע חובר הסיפור הראשון בעברית, שוודאי
 לא היתה לשון אמו, לא לשון לימודיו ולא לשון
 משאו ומתנו של המחבר? מאחר שנטל את
 הפתגמים שהם עמוד השדרה לסיפור הראשון מן
 התלמוד, והם מובאים שם בארמית, לכאורה היה
 עליו לנסח את הסיפור בארמית, אם לא בלשון
 דיבורו.

אפשר שעל בחירת עברית השפיעו מדרשים, אך
 דומה כי ידע המחבר את טב מוצרו, ולכן טרח
 באריזה. בנסחו את סיפורו בלשון הקודש הכשירו
 לקריאה.

הסתום מובן לנו עתה. "פירושו הסתום? וההמשך
 "מאז התעברות בתו של ירמיהו ועד הלידה חלפו
 שבעה חדשים. ומהו שאירע באותו פרק זמן אם
 לא חורבן בית-המקדש? כעת ברור להיכן נעלם
 ירמיהו: הוא גלה עם הגולים וירד למצרים". איזה
 חישוב מדויק! אך למה? כלום לא יכל ירמיהו
 להיעלם מהסיפור פשוט כי כבר לא היה למחבר
 צורך בו? (וירמיהו לא גלה עם הגולים אלא הורד
 מצרימה אחרי רצח גדליהו. ירמיהו המסכן! נראה
 ראה בנבואה מה עתידים לספר עליו ובכן רשם לנו
 – ירמיהו 2 ו – כי כלל לא היו לו בנים ובנות; אך
 מה כוח נבואה לעונמת התחכמות בדחן?)
 עלי להעיר גם כי כשקראתי בספר בפעם
 השש-עשרה את הצהרתו החוזרת של הד"ר יסיף
 כי הנה עתה יגיד לנו אמת (,לאמתית של דבר"
 עמוד 3, 2, 4, 9, 10, 12, 17, 18, 20, 23, 27, 32,
 181, 185, 187, 189) נכמרו רחמי. ובהזדמנות זו
 אמלאינא את חובתי ההומאנית: מעולם לא
 חשדתי בד"ר גלי יסיף וגם לא נודע לי על אחרים
 שחשדו בו שאינו דובר אמת.

ואל נא תקל בעינינו מלאכתו הרבה, הלמדנית
 והשקדנית בגלל מה שלא נחשב בעיניו (או בעיני
 מדיכיו: "ראשיתו של ספר זה בחיבור לקבלת
 תואר באוניברסיטה העברית בירושלים" – פתח
 דבר) אולי בצו אופנה הפוסה בחוגים אקדמיים
 בישראל בתוקף שושלת סמיכה עד כי ההשקפה
 שאין ללמוד ספרות עברית בלי ידיעת עברית
 אפשר שהיא כבר לא רק מיושנת אלא גם נחלת
 מיעוט.

הומור עממי

לפחות מבחינה אחת תנוח דעתכם. הטכסטים
 הנה ישנם, והם פחות או יותר עבריים והם מורשת,
 ובכן ודאי יימצאו להם גואלים לזון בהם את
 המחשבים למען האדיר את לשוננו ולהדגים כי
 "אפשר גם כן". וראה ברשימת המחקרים בעמוד
 193 שנת 1970.

אך מי היו חכמי הלשון שהזרישו לנו אוצר זה?
 שאלה זו קשורה בשאלה מתי צצו טכסטים אלה,
 ומוטב מתי החלו לצוץ, שהרי ימי הביניים היו
 כאלף שנה. מהסעיף המוכתר "היחס לטכסט
 התלמודי" (עמוד 41-44) עולה כי הקדום בסיפורי
 בן סירא הוא מהפתיחה (עמוד 197) עד **מאלף עד**
תו בשורה 5 בעמוד 208 בנוסח א או עד עשרים

מפני שעה אחת יש ועתידין יושביה להרוג את
יאיר. שיהא אוסר ומתידי והוא שקול כרובן של
סנהדרין.

תשובה מוזרה (והיא מובאת כך בעמוד 165). אך
 נוסח ב מלמד שנשמט נוטריקון עי (העיר)
 עורבי-יונה.

דומני די בדוגמות פן ילאה הקורא.

כבר ממחקרו הארוך של הד"ר יסיף המקדים את
 הטכסטים עולה כי עברית אינה קרובה מאוד ללבו
 של "המכהן כראש המחלקה לספרות עברית
 באוניברסיטת בן-גוריון בבאר-שבע". (לא רק
 עברית: סימני פיסוק נשרו מקולמוסו כעלים
 בשלכת). אשר לספרות, הטכסטים אינם תוספת
 נכבדה לספרות העברית, גם לא מימי הביניים.

אמנם דור דור ודרישותיו, ושמעתי פתגם
 מוכרי-ספרים "אין תפל כרב-מכר שפג טעמו" או
 במלים אחרות: אי אפשר לתבוע תביעות
 אסתטיות ממי שכבר מת. ובכל זאת את
 צלילי-היסוד של ספרות, שירה, כמעט לא שמעתי
 בטכסטים אלה; ותוכניהם הם מעשיות שדהו
 בהעתקות חוזרות, פטפוטי הבאי, לעגי דרדקים
 וניבול-פה שופטני. עברית לא אכפת לד"ר יסיף;
 ספרות דלה. ובכן למה לו ולמה לתלמידיו
 ולקוראיו?

ראשית, החפץ לחקור כל דבר זכותו לחקור.
 ושנית, חוקרי היסטוריה הרי תאבים לדעת
 להנאת מילודורותיהם חוברו, הועתקו ונדפסו
 הטכסטים. וחקירת היחסים בין יהודים שבפזורה
 לשכניהם הלא-יהודים הן אינה אפשרית בלי
 התבוננות בשפיעת מנהגים, דעות ומעשיות מעדה
 לעדה. וחקר מקורותיהם של מוטיביו, גלגוליהם
 ודרכי עיבודם יכל להיות מענין כשלעצמו. על אלה
 ועל תבניות וז'אנרים ומשקעים אידיאיים ושאר
 עניינים היפים לדיסרטאציות

ולדיסרטי-דיסרטאציות יש במחקרו של הד"ר
 יסיף עובדות רבות והן ארוגות למסכת שלמה.
 אמנם יש שהרצאת הדברים צורמת. לדוגמה
 בעמוד 38 "ישראל לוי הבחין אל נכון בעובדה
 המפתיעה, שלאחר האפיזודה בבית-המרחץ נעלם
 ירמיהו מן הסיפור, ואין המחבר טורח אף להסביר
 היעלמות זאת." באמת כושר הבחנה מופלא. סתם
 קורא ודאי לא יבחין בהיעלמו של ירמיהו ואף לא
 בחוסר ההסבר לכך. ובעמוד ההוא "ושספרו של"
 ירמיהו הכתוב באלפא ביתא (ספר איכה), פירושו